

Z. A. İŞMÖHEMMETOV'UN “TUKAY ATEİZMİ” KİTABI ÜZERİNE

D. M. ABDULLİNA

Aktaran: M. Yasin KAYA

Özet

Tukay'ın bazı eserlerindeki söylemlerinden hareketle onun bir ateist olduğu yolunda bazı görüşler Tatar edebiyat çevrelerinde bir dönem tartışılan bir konu olmuştur. Bu yolda yazılan kitaplardan biri de Z. A. İşmöhemetov'un "Tukay Ateizmi" adlı kitabıdır. Bu makalede Tukay'ın şiirlerinden örneklerle onun asla bir ateist olmadığı, yalnızca dinî bir araç olarak kullanan din istismarcılarına karşı olduğu, dolayısıyla adı geçen kitabın yersiz fikirler içerdiği gibi konular ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Abdullah Tukay, Z. A. İşmöhemetov, "Tukay Ateizmi" kitabı, ateizm.

Abstract

According to Tukay's saying on his works, The topic of Tukay's being an atheist, was discussed in a period of tatar literature circles. One of the books that had mentioned same topic was Z. A. İşmöhemetov's "Tukay Ateizmi". In this article, subjects such as he wasn't an atheist, he only against religion ebusers who used religion as a tool, so out of place mentioned book was discussed, with respect to Tukay's poems examples.

Key words: Abdullah Tukay, Z. A. İşmöhemetov, book of "Tukay Ateizmi", atheizm.

Giriş

1940'lı ve 1950'li yılların ilk yarısında da hâlen Tukay'ın dinî içerikli eserlerine gereğinden fazla itibar etmeksizin, onu uluslararası düşünce yapısında bir şair olarak gösterip, eserlerinin devir ideolojisine uygun yönleri ön plana çıkarılır. Stalin'in ölümünden sonra Komünist Partisinin programına, Sovyet insanlarını dinî hurafelerden tamamen özgürleştirme görevine yer verilince, partinin XXII. kurultay (1961) kararları ile bağlantılı olarak ateizme ulaşmanın en son, en üst mertebesi başladığı yıllarda, Tukay'ı büyük gayretlerle ateizme yakınlaştırma çabaları görülür.

Planlı bir şekilde, Tukay'ı "hâkim ideolojiye yararlı hâle getirmeye çabalamak, onun milliyetçi veya dinî şiirlerinin her zaman dışlamak ya da gölgelemek" (Musin

1997: 34), günümüzde onu yalnızca ateist, dini, inananları kamçılıyan ruhban sınıfına karşı bir şairdi demenin yanı sıra, onu devrimci(?) diye de değerlendirmeye bizi yönlendiriyor. "Tukay bir şair, bir edebiyat eleştirmeni, bir gazetecidir, yani dinci ya da dinci olmayışı onun kişisel biricik işi değil." diyerek, onu sosyolojik estetiğin isteklerine uygun hâle getirip "yeniden şekillendirme" yani onu dine karşı olan bir kalem sahibi olarak gösterme amacı güdölür. Bu yolda Z. A. İşmöhemmetov'un *Tukay Ateizmi* (1971) adlı kitabı apayrı bir öneme sahiptir. Yalnızca kitabın başlığından bile görölüdüğü üzere, yazar, Tukay'ın ateistliğini ispat etmeye çalışır. Aşağıda görölüceği üzere onun araştırmalarının bütün içeriği bu ibareyi doğrulama amacına hizmet eder. Bir felsefe bilgini olan yazar, bunu çok derinden, temellendirerek anlatır. Yazar şöyle yazmaktadır: "Görölüyor ki, Marksist-Leninist ideolojinin tesirinde şair, bir özgürlük türkücüsü, emekçileri sosyal ve millî baskıdan kurtarmak için mücadele yoluna çıkan bir devrimci-demokrat olarak şekillendi. Sınıfsal mücadelenin mantığı Tukay'ı sosyalizm fikrine ulaştırdı." (İşmöhemmetov 1971: 9-10).

Marksist-Leninist ideolojinin etkisindeki bir kişinin ateist olması doğaldır elbette. řu cümleler de bunu doğrulamaktadır: "Tukay, İşlam dininin halkın ilgilerine yabancı bir şey olduğunu, dinin, istismarcılar için halkın beynini işgal etme vasıtası olarak hizmet ettiğini açıkça gösterdi; dini, sınıfsal ve millî baskıları temizlemenin yolu olarak gören *kadimci* güçleri ifşa etti; İşlam ruhanileri ile polis kuvvetleri arasındaki iř birliğinin nasıl işlediğini gösterdi. Tukay, İşlam dininin sayısız temel dogmalarını, ahlak kurallarını, dinî gelenek ve kutsal günlerini sert tenkit ateşine tuttu." (İşmöhemmetov 1971: 66-67). İşte bu bahsedilenler doğrultusunda řu sonuca ulaşılır: "Sanatının son yıllarında şair, hâlihazırdaki dinlerin esaslı olan Allah fikrini sorgulamak derecesine vardı." (İşmöhemmetov 1971: 67).

Bu alıntılarını yapmamızın sebebi şudur: Tukay'ın ateistliğini esaslı şekilde ispatlamaya çalışın bu çalışmada, pek çok tezat da vardır. Yazar, amacına uymasa da "Tukay'ın eserlerinde dinî motifler de yankılandı." demeye mecbur olmuştur. Yani yazar, doğrularından ayrılmadan ancak onları günümüze uygun hâle getirip, cümlelerin yalnızca söylemini değiştirir: "Tukay'ın dünya görüşünü ateist ögeleri olan dinî bir görüştür diye karakterize etmek doğru değildir; onu, bilinen eksiklikleri olan ateist bir görüş olarak değerlendirmek, şairin edebî mirasını objektif analiz etmekten ortaya çıkan bir neticedir." (İşmöhemmetov 1971: 68). Ancak burada bile, Tukay ateizminin sınırlanmışlığını, dinî geleneklerden arınarak olgunlaşmamışlığını, dine ait uyumsuzluk prensibini sonuna kadar süreğen bir şekilde uygulamamasını, dinî ideolojiyi eleştirdiğini söylemektedir. Tam da bunlarla yukarıda verilen cümlelerin aksini ispatlıyor: Tukay'ın dünya görüşü, ateist ögeleri barındıran dinî bir dünya görüşümüş güya. Bu ateist görüşün karakteri de, tanrı tanımazlık değil. Z. A. İşmöhemmetov'un "ateizm" sözüne, onun karakterine felsefi bir açıklama vermesinden řu anlaşılıyor: "Ateizm, tanrıtanımaz demektir. Ama ateizm fikrini yalnızca bu dar manada anlamak olmaz." (İşmöhemmetov 1971: 9). Ayrıca İşmöhemmetov, ateizmin gelişme basamaklarını da göstermektedir. Buradan anlaşıldığı üzere, insanlığın gelişiminin her etabında ateizm yaşıyor, kendince yankı buluyor, çünkü insan kendinden üstün güce baş kaldırır, itaat etmez, hayatındaki olumsuzluklar için onu lanetler. İnsan kendisinin büyüklüğünü, bağımsızlığını doğrulamak ister. Bununla birlikte ilahî gücün kudretine dil uzatır. Bu da ateizmin bir yankısıdır. Eğer böyle düşünürsek, buna

imkân var, çünkü yazar: “Tukay’da ‘Allah’, ‘Hüda’, ‘Tanrı’ sözleri sıkça kullanılsa da şairimizin ‘Allah’ın kaderi’nden yakınması, ‘Allah’ın kudreti’ hakkındaki yalanlara karşı, Allah adıyla aklanan ‘bu bozuk dünya’ya karşı yöneltilmiştir.” demektedir. Yani, Tukay’ın Allah fikrini eleştirmesi bozuk dünyadan, kaderinden yakınmasına dönüverir, “O, Allah’a doğrudan saldırılmaz, Allah fikrine karşı dayanaksız çıkışlar yapmaz.” (İşmöhmetov 1971: 17).

Az mı kakkannı ve sukkannı küterdëm min yetim. “Az mı iteni, kakanı çektim ben yetim” diye yazan şair, acı kadere duçar olan bir şahıs olarak, artık bu kadarcık bir sitem bile bildirmesin mi! Peki ya diğerleri; din kisvesine bürünüp halkı istismar edenlere, cahillikleri ve yalnızca kendi çıkarlarını gözetlemelerin arkasında dinin asıl sıfatlarını yok ederek, İslam dinini çıkar sağlamak için kullananlara karşı mücadelesi... Gerçekte ise, Tukay İslam ahlakında birleşen genel insanlık değerlerini savunur. Toplumun gelişmesini, insanlar arasındaki ilişkileri bu kurallar çerçevesinde düzene koymayı ister, eşit yaşam, insanların ruhsal sağlığı bu değişimler sonucunda gerçekleşmelidir, diye düşünür.

Tukay için ilk sırada millet ve onun geleceği meselesi vardır. Millî gelişme adına o, bütün yolları hayata geçirmeye hazırdır. Z. A. İşmöhmetov, Tukay’ın İslam dinini halkın faydası için kullanma isteğini; “Dini arındırıp, onu insanlar arasındaki iyi ilişkilere hizmet ettirme vasıtasına dönüştürmeyi düşlemiş.” diyerek, bunu “Tarihî gerçekliğe ihanet etmek olurdu.” (İşmöhmetov 1971: 16) şeklinde değerlendiriyor. Ancak burada da “Devrimci-demokrat şairin zengin eserlerinde dini ve Allah fikrini soyut bir renkte eleştirmek yoktur, o bütün dikkatini İslam dininin, onun dogmalarının, geleneklerinin ve kutsal günlerinin din istismarcılarına hizmet ettiğini gözler önüne sermeye yoğunlaştırdı.” (İşmöhmetov 1971: 16) demektedir. Bu şimdi, Tukay Allah’ı, İslam dinini reddetmez, ancak onu halkı ezme vasıtası olarak kullananlara direnen bir ruhban karşıtıdır (antiklerikal) demek değil midir acaba?

Sonuç olarak şunu belirtmek isteriz: Komünist ideoloji devrinde yazılan, tek amacı Tukay’ın ateistliğini ispatlamak olan bu çalışmada yazar kendi gayesine kısmen erişebilmiştir. Z. A. İşmöhmetov gibi bir felsefe bilgininin de göz ardı edemediği üzere, büyük şairimiz Tukay’ın İslama ve din bilgisine olan inancını, bu inancın da derin bir etkisinin olduğunu görmezden gelmek mümkün değildir.

1971 yılında Emirhan Yenikey, Tukay Derneğinde, anılan kitap hakkındaki samimi düşüncelerini dile getirdiği bir bildiri sunar. “Tukay ateisttir.” şeklindeki ibareyi reddetmeyi, şairin dinî görüşlerini yorumlamayı ve Tukay’ın Allah’la, dinle, din adamlarıyla olan ilişkisini ayrıca göstermeyi ister. E. Yenikey’e göre, Tukay Allah’a inanır, dine saygı duyar, din adamlarına eleştirel yaklaşır. Sonuç olarak, “Neden Tukay’ın ruh hâline daha dikkatli eğilip, onu daha derinden anlamaya çalışmıyoruz?... Burada en önemlisi, Tukay’da yalnızca bir ideoloji aramakla sınırlanmadan, onu, ruhi durumunu hissedip anlayarak öğrenmek gerekir. Ancak o zaman gerçeği doğru tespit etmek mümkün olacak.” (Yenikey 1992: 152-152) demektedir. Fakat, ülkemizde ateist görüşlerin köklerinin çok derinlere indiği zamanlar da olduğundan, E. Yenikey’in bu fikirleri, edebiyat çevrelerinde yandaş bulmaz, dışlanır. Bu konuya çok üzülen Yenikey, Seyfi Kudaş’a bir mektup gönderir ve yalnızca ondan bir destek görür. S. Kudaş: “Tukay’ın halk kitleleri tarafından böyle çabuk tanınmasını, sevilmesini ve

tapınırcasına bir külte dönüştürölmesini, ben o içerikteki şiirlerinin katkısı olmaksızın düşünemiyorum. Eğer Tukay bu (dinî duygulara adanmış, Allah'ın kudreti karşısında baş eğen [D. Abdullina]) şiirlerini yazmamış olsaydı, geniş halk kitleleri onu, o devirde böylesine kabul etmemiş ve gönül kâbesinin baş köşesine oturtmamış olurdu." (Yenikey 1992: 157-158) demektedir. E. Yenikey, bu konu hakkındaki fikirlerini, açık bir şekilde, ancak 20 yıl sonra dile getirebilmiştir.

Kaynakça

- İşmöhemmetov, Z. A. (1971), *Tukay ateizmi*, Kazan.
- Musin, F. M. (1997), *Běz bëlgen hem bëlesë Tukay*, Tukay hem XX ğasır tatar medeniyetë, Kazan.
- Yenikey, E. (1992), "Yalgannı yaklav", *Kazan Utları Sayı: 4*, 1992, 152-158.